

Ruben is misschien een meisje

Begeleiding van transgender leerlingen

Steven De Baerdemaeker

Steven De Baerdemaeker is
onderwijsmedewerker bij Çavaria

Çavaria komt op voor het welzijn en de rechten van holebi's en transgenders. Ze ondersteunt verenigingen en heeft een sterke gelijke kansenwerking, onder andere op vlak van onderwijs.

Het taboe rond transgenderisme brokkelt langzaam maar zeker af. Daardoor durven steeds meer kinderen en jongeren zich openlijk afvragen of ze eerder een jongen, eerder een meisje of geen van beide zijn. Dit zorgt voor een nieuwe uitdaging voor school en CLB. Een meisje dat 'heel jongensachtig' doet: is zij transgender? Een jongen die als meisje naar school wil: welk advies geef je de school, de ouder(s), de leerling?

Ruben en Aïsha

Ruben zit voor de tweede keer in de derde kleuterklas. Ook dit jaar komt Ruben nauwelijks tot spel en lijkt hij in weinig geïnteresseerd. De enige plekken waar hij opbloeit, zijn de 'meisjeshoeken'. In de poppenhoek zorgt hij voor de baby's zoals de meester dat meestal bij meisjes ziet. In de verkleedhoek staat hij in meisjeskleden minutenlang te draaien voor de spiegel. Met glimlach, wat bij Ruben zeldzaam is. Tranen zijn er des te meer: de kleuter voelt zich duidelijk niet goed in zijn vel. Spelen met jongens vindt hij maar niets: 'Die zijn altijd zo wild.' Toen de meester de klas vorige week voor een spelletje opdeelde in jongens en meisjes, weigerde Ruben luidkeels aan de jongenskant te gaan staan: 'Ik ben geen jongen, ik ben een meisje!'

Na het zien van een reportage over gendervariante kinderen, maakt de juf van Aïsha zich zorgen. Aïsha is een vrolijk kind van acht dat het prima doet op school. Ze is echter 'extreem jongensachtig', vertelt de leerkracht aan de CLB-medewerker. Ze

speelt bijna uitsluitend met de jongens – hoe ruwer hoe liever – en is dol op voetbal en auto's. Haar gedrag, in combinatie met een kort kapsel en 'jongensachtige' kledij, zorgt er zelfs voor dat sommige kinderen van andere klassen denken dat ze een jongen is. Zou Aïsha transgender zijn?

Ruben is misschien een meisje

Hoe kan een kind met een piemel nu een meisje zijn? Om dit te verduidelijken dienen we een onderscheid te maken tussen de termen geslacht, genderidentiteit en genderrolgedrag (zie ook het artikel 'Een brede kijk op gender en waarom het van tel is in onderwijs op p. 7 - 8 in dit nummer). Vaak is het bepalen van het **biologisch geslacht** bij de geboorte eenvoudig. Op basis van het geslachtsdeel krijgt het kind het labeltje jongen of meisje. Bij minstens een op tweeduizend kinderen is het wat ingewikkelder: zij worden geboren met een intersekse conditie. Zij zijn niet eenduidig als jongen of meisje te classificeren (1).

Dat het welzijn van veel transgender personen onder druk staat, blijkt onder andere uit alarmerend hoge suïcidecijfers. Volgens een Belgisch onderzoek speelt maar liefst 62 % van hen met zelfmoordgedachten. 22 % van de transgender bevolking onderneemt vroeg of laat ook minstens een zelfmoordpoging (5).

Genderidentiteit slaat op het subjectieve gevoel een jongen (man) of meisje (vrouw) te zijn. Vaak komen geslacht en genderidentiteit in grote mate overeen. Iemand die geboren is als man (geslacht), voelt zich ook meestal een man. We spreken in dat geval van een cisgender persoon. Een persoon wiens geslacht en genderidentiteit in belangrijke mate verschillen, noemen we transgender. Bij prepuberale kinderen spreken we eerder over gendervariantie (een gendervariant kind) dan over transgenderisme.

Met de term **genderrolgedrag** wordt observeerbaar gedrag bedoeld. Dit gedrag wordt vaak stereotiep aan het ene of het andere geslacht gelinkt. Als een leerkracht vertelt dat Ruben zich 'jongensachtig' gedraagt, dan benoemt hij het genderrolgedrag. Met de uitspraak 'Ruben zegt dat hij zich een meisje voelt', zijn we op het terrein van Rubens genderidentiteit.

Jongensdingen, meisjesdingen

Het mag meteen duidelijk zijn dat vaststellingen in verband met genderrolgedrag vaak voor interpretatie vatbaar zijn. Als een leerkracht meldt dat een meisje zich 'enorm jongensachtig' gedraagt, wat bedoelt die daar dan mee? Wat iemand ziet als typisch mannelijk of vrouwelijk, is in zekere mate subjectief en afhankelijk van een boel factoren, waaronder opvoeding, cultuur, leeftijd en tijdsgeest.

'Ze grijpt altijd naar jongensspeelgoed' betekent misschien: Aisha speelt graag met constructiemateriaal, dinosaurussen en autootjes. Dit speelgoed wordt op dit moment, in onze samenleving, aan de 'blauwe' kant van de winkel aangeboden en door ons zo sterk aan jongens gelinkt dat we het 'jongensspeelgoed' zijn gaan noemen. Pech voor Aisha, die zowaar haar

juf aan het twijfelen brengt of er iets mis is met haar. Nog grotere pech voor Ruben, want voor jongens die 'meisjesspeelgoed' verkiezen, wordt nog sneller met de wenkbrauwen gefronst.

Algemeen is de genderrol die meisjes (vrouwen) op dit moment, op de meeste plekken in onze Westerse maatschappij kunnen opnemen, een stuk ruimer dan de genderrol voor jongens (mannen). Piraat Aisha die een schip overvalt, zorgt voor minder paniekaanvallen bij ouders en leerkrachten dan prinses Ruben die fier zijn gelakte nageltjes toont. Dat Aisha geen rokjes aan wil, wordt gemiddeld als minder storend ervaren dan Ruben die net wél dat roze kleedje het einde vindt.

Niet alle transgender kinderen zijn genderdysfoor

Transgender zijn hoeft op zich geen probleem te zijn. Soms heeft de omgeving het moeilijker met iemands 'genderatypisch zijn' dan de transgender persoon zelf. Vaak zorgt het transgender zijn echter voor stress, verminderd welbevinden of andere negatieve psychologische effecten. In dit geval spreken we van **genderdysforie**. Genderdysfore personen lijden onder de incongruentie tussen hun geslacht en genderidentiteit. Bij Ruben, die zich duidelijk niet goed in zijn vel voelt, wijzen sommige elementen op mogelijke genderdysforie, terwijl daar bij Aisha momenteel geen sprake van is.

De term **transgender** wordt ten onrechte vaak gelijkgesteld met de term transseksueel. Transgender is echter een koepelterm voor een grote verscheidenheid aan mensen, waaronder transseksuelen, travestieten en niet-genderconforme personen.

Transseksuelen zijn mensen die zich psychisch, sociaal en seksueel beleven als voornamelijk behorend tot het andere geslacht dan wat bij geboorte werd vastgesteld. Zij ondergaan meestal een sociale transitie en gaan voltijsd leven in de rol die overeenkomt met hun genderidentiteit. Vaak, maar niet altijd, zoeken zij medische en/of psychologische begeleiding. We spreken van een transman (of transjongen) wanneer het gaat om iemand die bij de geboorte als meisje werd geregistreerd maar voornamelijk een

mannelijke genderidentiteit heeft. Een transvrouw (of transmeisje) werd bij de geboorte als jongen geregistreerd, maar heeft een voornamelijk vrouwelijke genderidentiteit.

Travestieten leven in twee rollen. Ze tonen op bepaalde momenten kledij, gedrag, taal en andere kenmerken van het andere dan het geboortegeslacht.

Niet-genderconforme personen voelen zich niet passen in de hokjes man of vrouw. Ze zien zichzelf als noch man, noch vrouw, of allebei, of als een derde gender of ... Of ook personen met een interseksuele conditie en artiesten (dragqueens, dragkings) onder de paraplueterm transgender thuishoren: daar is discussie over.

Genderontwikkeling

Kinderen weten meestal tussen hun tweede en derde verjaardag of ze een jongen of een meisje zijn. Peuters beseffen daarbij nog niet ten volle dat dit verschil gebaseerd is op geslacht en gebruiken uiterlijke kenmerken om mensen te labelen als man of vrouw. Op deze leeftijd begint volop de zoektocht naar wat het betekent een jongen of een meisje te zijn. Als deel daarvan experimenteren peuters en kleuters met genderrolgedrag, de ene al wat meer dan de andere. Cross-seksgedrag is daarbij heel gewoon. Experimenteren met gedrag dat we stereotiep aan het andere geslacht linken is deel van het proces.

Naast de eigenheid van het kind hebben psychosociale, hormonale en andere factoren in deze fase invloed op hoe 'meisjes- of jongensachtig' het kind zich zal gedragen en op het beeld dat het ontwikkelt op welk gedrag passend is voor jongens of meisjes. Gaandeweg verkiezen kinderen ook steeds meer speelkameeraden van het eigen geslacht. Ze komen tot het inzicht dat gender een stabiel gegeven is over tijd: jongens worden later mannen en meisjes worden vrouwen. Rond de leeftijd van 5 à 7 jaar komt daar het besef bij dat iemands geslacht niet verandert als de uiterlijke kenmerken veranderen: een man in een rok blijft een man. Ook de ruwbouw van het referentiekader van wat 'normaal' gedrag is voor mannen en vrouwen, is al op deze leeftijd grotendeels af (2).

Het begin van de puberteit gaat samen met de ontwikkeling van de secundaire geslachtskenmerken. Voor een deel van de gendervariante kinderen wordt op dit moment de kloof tussen lichaam en genderidentiteit angstwekkend groot. Genderontwikkeling is op deze leeftijd deel van een woelige periode in de algemene identiteitsontwikkeling. Puberteit betekent spanning tussen enerzijds het ontwikkelen van je eigen unieke ik en anderzijds het bij de groep horen. De angst dat open zijn over hun echte ik zal leiden tot het verlies van hun plek in de groep, zet bij veel transgender pubers het welbevinden zwaar onder druk.

Wanneer moeten we ons zorgen maken?

De groeiende openheid rond transgenderrisme heeft als neveneffect dat sommige mensen zich sneller dan vroeger gaan afvragen of een kind transgender is. Aisha zou vroeger al gauw het labeltje 'jongensachtig meisje' gekregen hebben. Nu vraagt de juf zich af of ze transgender is. Als we vinden dat een kind zich genderatypisch gedraagt, kan dat even veel zeggen over onze blik op mannelijkheid en vrouwelijkheid als over het kind zelf.

Een zekere mate van genderatypisch gedrag is op zich zelden een reden tot bezorgdheid. Heel anders is het wanneer dit gedrag langere tijd persisteert (enkele maanden of langer) en in belangrijke mate gelinkt is aan verlaagd welbevinden of problemen op vlak van school, sociale omgang of andere domeinen van het functioneren. Wanneer het kind ook zelf aangeeft zich niet (helemaal) goed te voelen bij het bij geboorte bepaalde geslacht, is genderdysforie niet veraf. Doorverwijzen is in dat geval aangewezen.

Basisonderwijs

Signalen bij jonge kinderen (voor het begin van de puberteit)

Bij jonge kinderen zijn enkele signalen die mogelijk op genderdysforie wijzen:

- in de klas, in sport en spel telkens weer de opdrachten en/of rollen kiezen die typisch aan het andere geslacht worden toegedicht;
- een sterke voorkeur tonen voor speelgoed dat stereotiep gezien aan het andere geslacht wordt gelinkt;
- afkeer tonen tegenover activiteiten, interesses en/of speelgoed die typisch aan het eigen geslacht worden gelinkt;

Volgens sommige studies blijkt een kleine 8 % van de genderdysforie mensen ook een autismspectrumstoornis te hebben (6). Bij de algemene bevolking is dit ongeveer 1 %. Alhoewel de link duidelijk lijkt, is nog meer onderzoek nodig naar hoe genderdysforie en autisme samengaan.

- de kledij van het andere geslacht verkiezen boven die van het eigen geslacht;
- makkelijker aansluiten bij groepen van het andere geslacht en/of weigeren aan te sluiten bij groepen met enkel kinderen van het eigen geslacht;
- het andere geslacht (overdreven) imiteren;
- herhaaldelijk zeggen later papa te worden (voor meisjes) of mama te worden (voor jongens);
- voor meisjes: een piemel willen of denken dat ze er later vanzelf eentje zullen krijgen;
- voor jongens: hun piemel wegstoppen of er een afkeer van hebben;
- ...

Wanneer enkele van deze signalen langdurig aanwezig zijn en het kind ook aangeeft van het andere geslacht te willen zijn of simpelweg te zijn, is opvolging absoluut aangewezen. Indien dit alles bovendien (mogelijk) in verband staat met verminderd welbevinden of schools of algemeen functioneren, is doorverwijzen noodzakelijk (3). Aangezien niets er voorlopig op wijst dat het mogelijk niet goed gaat met Aisha, hoeven we ons over haar niet meteen zorgen te maken. Heel anders is het bij Ruben, waarbij actie ondernemen dringend nodig is.

Advies voor de basisschool

Bij een belangrijk deel van de kinderen die zich al jong als gendervariant identificeren, verdwijnt dit gevoel bij het begin van de puberteit. Sommige studies hebben het over 4 op 5 kinderen, andere tonen toch een wat grotere persistentie (4). In ieder geval betekent dit voor een kind zoals Ruben, die van de daken schreeuwt dat hij een meisje is, dat de kans behoorlijk is dat hij hierover later van gedachten zal veranderen.

Bijgevolg is de kerngedachte van elk advies voor mensen die betrokken zijn bij de opvoeding van een jong gendervariant

'Zij grijpt altijd naar jongensspeelgoed', zegt de kleuterjuf (foto: Cengizhan Konug)

kind: houd zo veel mogelijk opties open. Concreet wil dat zeggen dat voor prepuberale gendervariante kinderen nooit een volledige rolswitch geadviseerd zal worden. Voor Ruben betekent dit dat hij voor de puberteit sowieso niet 'als meisje' naar school zal gaan of van naam zal veranderen. Anderzijds is het voor Rubens welzijn erg belangrijk dat hij van zijn opvoeders het gevoel krijgt dat hij mag zijn wie hij is. Dit zorgt ervoor dat Rubens opvoeders voortdurend op zoek moeten naar compromissen, wat in het bijzonder voor de ouder(s) erg slopend kan zijn. Bijvoorbeeld: thuis en bij nonkel Luc mag een rokje of een kleedje wel, op school niet. In de vakanties mag nagellak wel, daarbuiten niet. Belangrijk daarbij is dat op kindermaat wordt uitgelegd waarom deze regels gelden.

Daarnaast is het belangrijk dat het kind in aanraking komt met een zo breed mogelijk scala aan activiteiten en rolmodellen, zowel van het eigen als het andere geslacht. Zowel Ruben als Aisha moeten zo veel mogelijk kansen krijgen om in sociaal veilige context hun persoonlijkheid te ontplooiën en te ontdekken waar hun interesses en talenten liggen. Leerkrachten kunnen hierop inspelen, bv. door de groep niet onnodig op te delen in jongens en meisjes. In de kleuterklas kunnen hoeken minder stereotiep ingedeeld worden. Kleine ingrepen zoals een poppenhuis in de bouwhoek en een bak constructiemateriaal in het huis (thuis speel je toch ook in de living?) zorgen ervoor dat een hoek minder enkel voor het ene of het andere geslacht lijkt. In het thema 'ontwerpen' kan de leerkracht ervoor opteren eerst iedereen kleren te laten ontwerpen en later iedereen auto's te laten tekenen, in plaats van kinderen te laten kiezen tussen beide onderwerpen. De sociale veiligheid is dan een stuk groter: iedereen doet immers hetzelfde.

Wanneer in de lagere school wordt lesgegeven over (trans)gendergerelateerde onderwerpen, is een belangrijk aspect het in vraag stellen van 'jongens- en meisjesdingen'. Het is perfect mogelijk (en nuttig) om aan jonge kinderen uit te leggen wat transgender zijn betekent, maar Ruben wordt in de klas best niet op die manier benoemd door de leerkracht. Dit werkt beperkend voor zijn ontplooiingskansen. Ruben is een jongen die houdt van bijna alleen maar dingen die veel meisjes leuk

of mooi vinden. Daarnaast zijn er jongens die houden van bijna alleen maar dingen die veel jongens leuk of mooi vinden. Er zijn ook jongens die houden van zowel dingen die vooral jongens leuk vinden als van dingen die vooral meisjes leuk vinden. De boodschap is dat iedereen anders is (en dat dat heel normaal is), niet dat 'wij' allemaal hetzelfde zijn en dat Ruben 'anders' is.

Secundair onderwijs

Signalen bij pubers en adolescenten

De meeste signalen die mogelijk op genderdysforie wijzen en de doorverwijs-criteria voor jonge kinderen, zijn ook relevant voor pubers en adolescenten. Die laatste hebben echter ook bijkomende leeftijdsspecifieke problemen, vaak gelinkt aan het ontwikkelen van de secundaire geslachtskenmerken (3):

- bij meisjes (geslacht): een hekel aan hun borsten hebben als die gaan groeien en ze bijgevolg op allerlei manieren trachten te verstoppen (voorover gebogen lopen, wijde truien, borsten afbinden, ...)
- bij meisjes (geslacht): het heel erg vinden maandstonden te krijgen
- bij jongens: het heel erg vinden om groot, breed en/of gespierd te worden
- bij jongens: een hekel hebben aan hun penis
- een sterk verlangen naar de geslachtskenmerken van het andere geslacht
- een sterk verlangen om behandeld te worden zoals het andere geslacht
- de sterke overtuiging hebben te denken, te handelen en te voelen zoals het andere geslacht

Soms stellen jongeren ook gedrag waarbij de link met genderdysforie minder evident is. Zo gaan sommige genderdysforie pubers bijvoorbeeld niet meer naar het toilet op school. Ze voelen zich niet veilig of vinden dat ze niet thuishoren in de toiletruimte die bij hun geslacht hoort en

In 2015 werden 95 kinderen aangemeld bij het UZ Gent voor begeleiding. Dat is bijna een verdubbeling ten opzichte van het jaar voordien, toen 50 nieuwe kinderen werden aangemeld.

gaan dan maar helemaal niet meer, met mogelijke infecties en andere urinaire ongemakken tot gevolg.

Puberteitsremmers, cross-sekse-hormonen

Het is belangrijk te weten dat bij kinderen die zich bij het begin van de puberteit als transgender blijven identificeren, dit gevoel in de meeste gevallen sterker wordt. De kans dat zij hierover later nog van gedachten veranderen, is klein. Dit betekent niet dat zij allemaal in transitie zullen gaan. Sommigen zullen ook zonder medische of psychologische begeleiding het transgender zijn een plaats kunnen geven in hun leven.

Wanneer een jongere 'zoekende' is, is het net als bij jonge kinderen van groot belang zo veel mogelijk opties open te houden. Het begeleidingsadvies voor de basisschool blijft hier grotendeels van toepassing. Verwijs hierbij zowel de jongere als mensen uit zijn omgeving door naar goede informatiebronnen en hulplijnen.

Bij pubers en adolescenten kan de psychische hulpverlening aan transgender jongeren uitgebreid worden met medische hulp. Vanaf net na het begin van de puberteit (Tanner stadium 2-3) kunnen eventueel puberteitsremmers worden voorgeschreven. Deze medicatie legt de puberteit van het biologische geslacht stil. Dit levert twee belangrijke voordelen op. Ten eerste ontwikkelen de secundaire geslachtskenmerken zich niet verder. De jongere groeit verder zoals een prepuberaal kind. Meisjes (geslacht) krijgen dus geen maandstonden, verdere borstvorming of 'vrouwelijke' lichaamsvormen. Jongens (geslacht) worden niet groot of gespierd en de geslachtsdelen blijven klein. Dat hun lichaam niet verder in ongewenste richting evolueert, heeft een sterk positieve impact op het welbevinden van veel transgender jongeren. Het tweede voordeel van puberteitsremmers is de extra tijd die jongeren krijgen om uit te zoeken wat voor hen de beste weg is om het transgender zijn een plaats te geven in hun leven. Puberteitsremmers hebben zo goed als geen gekende nevenwerkingen en zijn volledig reversibel. Met andere woorden: wanneer gestopt wordt met de medicatie, krijgen jongeren toch hun puberteit zoals volgens geslacht voorzien, enkel wat later.

Niet alleen het aantal kinderen en jongeren, maar ook het aantal volwassenen dat openlijk transgender is, groeit enorm. Logischerwijs groeit ook het aantal kinderen dat kind is van een transgender ouder of leerling van een transgender leerkracht. Ook zij hebben soms extra ondersteuning nodig. Dit onderwerp valt buiten het bestek van dit artikel, maar prima informatie is te vinden op de site van het Transgender Infopunt (transgenderinfo.be) in de rubriek leven-gezin.

Van zodra de jongere 16 jaar is, kan eventueel een stapje verder gegaan worden: met cross-sekse hormonen kan de puberteit van het wensgeslacht gestart worden. Transmeisjes krijgen borstvorming en een vrouwelijke lichaamsbouw. De geslachtsdelen blijven erg klein. Transjongens krijgen een mannelijke lichaamsbouw en hun stem zakt. Jongeren die begeleid worden met puberteitsremmers en cross-seksehormonen zijn uiterlijk zo goed als niet te onderscheiden van biologische meisjes en jongens. Aangezien dit hun leven in de gewenste rol sterk vergemakkelijkt, heeft dit een sterk positieve impact op hun welbevinden.

Eventuele operaties kunnen pas vanaf 18 jaar. Een uitzondering hierop is de borstverwijdering bij transjongens, die kan vanaf een jaar cross-seksehormonen (in praktijk dus ten vroegste op 17 jaar).

Het woordje 'eventueel' is in de voorgaande alinea's van groot belang. Dat een jongere in begeleiding is bij het gender-team van het UZ Gent of andere specialisten, betekent niet dat hij, zij of zij automatisch begeleid wordt in de richting van een rolswitch. Een deel van de transgender jongeren zal zich bijvoorbeeld als niet-genderconform identificeren en geen lichamelijke aanpassingen wensen. Voor ouder(s) kan dit een belangrijke, geruststellende boodschap zijn om de stap te zetten richting professionele hulp.

Rolswitch op school

Lotte – Tom

Lotte (16) wordt al enkele jaren opgevolgd door het genderteam van het UZ Gent. Een tijdje geleden vroeg ze de leerlingenbegeleidster of ze na de vakantie als jongen naar school kan komen. Samen

met haar psychologe bereidt Lotte deze stap al een tijdje voor. Ze wil voortaan graag met 'Tom', 'hij' en 'hem' worden aangesproken. De meisjeskleedkamer en -toiletten ziet ze niet meer zitten. Enkele klasgenoten zijn al op de hoogte, maar Lotte wil nu ook de anderen vertellen dat ze transgender is. De leerlingenbegeleidster vraagt advies aan het CLB over hoe ze dit alles moet aanpakken.

Outing

Sommige jongeren zijn in die mate open over hun transgender zijn, dat een echte outing voor de klas niet nodig is. Iedereen weet het eigenlijk al. Anderen vertellen het eerst hun beste vrienden en gaandeweg meer en meer anderen, waardoor slechts een handvol mensen nog niet op de hoogte is. Nog anderen willen in een keer de hele klas informeren. In dit geval is voor veel transgender jongeren een voorbereidend gesprekje nuttig. Onder andere volgende vragen zijn daarbij relevant:

- Waarom wil de leerling zich outen? Wat verwacht hij of zij dat er achteraf anders zal zijn? Is dit realistisch?
- Bij wie? De transgender leerling hoeft het verhaal niet bij de hele school te doen. Wie is, in het belang van de transgender leerling, best op de hoogte?
- Wat plant de leerling te vertellen? Dit kan verschillen afhankelijk van de doelgroep. Misschien wil de leerling de klasgenoten wel wat details geven, maar daarom hoeft het hele leerkrachtenteam die niet te kennen.
- Op welke manier? Enkel vertellen kan bijvoorbeeld aangevuld worden met videofragmenten die de transgender leerling zelf kiest.
- Wanneer? Vrijdagavond lijkt voor sommige leerlingen aanlokkelijk: na het vertellen kan iedereen meteen naar huis. Het (elektronische) sociale leven valt echter in het weekend niet stil. Het kan geen kwaad dat de klasgenoten de nieuwe info even kunnen laten bezinken, maar een gewone week-avond of woensdagnamiddag volstaat hiervoor wel.
- Moet de transgender leerling bij de outing zijn? Sommige transgender leerlingen zijn zo bang van negatieve reacties dat ze iemand anders, bv. de leerlingenbegeleidster, vragen om 'het' te vertellen. Voor onzekere leerlingen kan dit een steun zijn, maar zorg wel dat de

leerling in kwestie bij het gesprek aanwezig is. Bijna alle outingen draaien uit op een positief moment. Het is belangrijk dat de transgender leerling de steun van de klas voelt.

- Wat met ongepaste vragen? Welke vragen wil de transgender leerling beantwoorden? Als je niet wil antwoorden op een vraag, hoe maak je dat dan duidelijk?

Advies bij rolswitch

Wanneer een leerling van genderrol verandert op school, zijn goede afspraken onontbeerlijk. Het is daarbij van groot belang dat deze gemaakt worden in samenspraak met de leerling zelf en andere relevante betrokkenen (CLB-medewerker, leerlingenbegeleider, ouder(s) ...). Laat de leerling bij voorkeur zelf duidelijk maken welke afspraken hij of zij nodig acht. Elke transgender leerling zal immers andere noden hebben. Deze afspraken kunnen onder andere te maken hebben met de naam die op school wordt gebruikt, voornaamwoorden (hij/zij/...), groepsindeling bij jongens of meisjes (bv. bij lichamelijke opvoeding), de keuze van toiletten, kleedkamer en kamer bij meerdaagse uitstappen, kledij ...

Zorg ervoor dat deze afspraken permanent raadpleegbaar worden, bv. op het digitale schoolplatform. Denk bij het informeren van het schoolteam ook aan secretariaat, eventueel keukenpersoneel ... Voor het welzijn van de transgender leerling is het van groot belang dat iedereen zich aan deze afspraken houdt. Plan bij het maken van de afspraken meteen een volgend moment voor evaluatie en eventuele bijsturing.

Wanneer Lotte voortaan als Tom naar school wil, dan kan dat. Volgens de huidige wetgeving is dit, zonder wettelijke naamswijziging, mogelijk voor alle schoolinterne communicatie en documenten (agenda, klaslijsten, toetsen, examens, schoolpas ...). In alle communicatie met en op alle documenten die naar de overheid gaan, moet wel de naam gebruikt worden die vermeld staat op de identiteitskaart van de jongere. Op dit moment kan deze naam wettelijk worden gewijzigd vanaf het moment dat met cross-seksehormonen wordt gestart. Het geslacht op de identiteitskaart kan

voorlopig niet worden gewijzigd zonder geslachtsoperatie. Dat wil zeggen dat Lotte binnenkort misschien wel officieel Tom heet, maar wettelijk nog altijd vrouw is. Vanaf het moment dat Lotte als Tom naar school komt, is het belangrijk dat deze naam en de bijhorende voornaamwoorden (hij, hem) consequent door iedereen worden gebruikt. Ook de medeleerlingen dienen hierop gewezen te worden. 'Foutjes' zijn niet erg, zolang ze maar snel worden goedge maakt: 'Lotte, euh... Tom, kan jij... Sorry hoor, 't is nog wat wennen.'

Lotte geeft aan zich niet meer veilig te voelen in de meisjestoiletten. Mogelijk wil zij, binnenkort hij, vanaf het moment van rolswitch liever de jongenstoiletten gebruiken. Het is in dit geval een goed idee dit toe te laten. Tom zal immers de rest van zijn leven als man door het leven gaan. Het is belangrijk dat hij dan ook aan zo veel mogelijk aspecten van het dagelijkse leven kan deelnemen in zijn nieuwe genderrol. Sommige transgender leerlingen voelen zich echter niet zelfzeker genoeg om meteen deze stap te zetten. Een 'genderneutraal' toilet kan dan een (tijdelijke) optie zijn. Hetzelfde geldt voor de keuze van een kleedkamer voor L.O.- en bepaalde andere lessen. Wanneer de medeleerlingen goed geïnformeerd zijn, geeft dit meestal geen problemen. Vraag voor meerdaagse uitstappen aan de transgender leerling zelf met wie hij of zij wil slapen. Check daarop even met de kamergenoten of zij dit effectief oké vinden. Aangezien omkleden meestal gebeurt in een afgesloten badkamer, levert ook dit zelden problemen op.

In principe zou geen enkele leerling de schoolbanken mogen verlaten zonder op zijn minst te weten wat transgender zijn precies is. Nog te vaak worden lessen hierover 'ad hoc' gegeven, naar aanleiding van een transgender leerling op school. Correcte informatie over het thema is onmisbaar in het transgender vriendelijk maken van een schoolcultuur. Het lespakket Gender in de blender (genderin-deblender.be) biedt uitgewerkte lessen.

Naar wie verwijzen we door?

- Scholen die voor het eerst met een openlijk transgender leerling worden geconfronteerd, hebben vaak veel vragen. Çavaria, de koepel van Vlaamse

holebi- en transgenderverenigingen, biedt vorming en ondersteuning voor deze scholen. Vormingen over het begeleiden van transgender leerlingen zijn steeds op maat en kunnen worden gegeven aan een heel schoolteam of een deel ervan, bijvoorbeeld op een pedagogische studiedag of op een teamvergadering. Tot de verdere begeleidingsmogelijkheden behoren ondersteuning bij het uitwerken van schoolbeleid rond transgender leerlingen en verdiepende vormingen voor bijvoorbeeld leerlingbegeleiders. (meer info: cavaria.be/vormingen/onderwijs). Ook voor informatie over verenigingen die workshops voor leerlingen aanbieden, kunnen scholen bij Çavaria terecht.

- Het Transgender Infopunt is er voor alle mogelijke informatievragen rondom transgenderisme. De website transgenderinfo.be bevat een schat aan correcte en up-to-date informatie voor de transgender zelf, de omgeving en hulpverlening. Voor alle vragen die de website niet beantwoordt, is het Transgender Infopunt telefonisch bereikbaar op het gratis nummer 0800 96 316.
- Er zijn in Vlaanderen heel wat psychologen, psychiaters, logopedisten en andere specialisten met expertise op het vlak van begeleiding van transgender personen.
- Het genderteam van het UZ Gent is het enige multidisciplinaire team van ons land dat deze begeleiding biedt. Aanmelding kan via het Centrum voor Seksuologie en Gender van het UZ Gent via het nummer 09 332 60 23 of centrumsege@uzgent.be.
- Ouders van transgender kinderen kunnen voor steun, een luisterend oor en raad terecht bij oudervereniging Berdache: www.berdache.be.
- Jongeren (vanaf 16 jaar) kunnen leeftijdsgenoten ontmoeten bij T-jong, een jeugdbeweging van transgenders. Online bieden ze onder andere een goed afgeschermd forum. Daarnaast organiseren ze activiteiten over heel Vlaanderen. Meer info op t-jong.be. Jongeren die met vragen zitten, kunnen ook terecht bij de holebifoon: holebifoon.be

Meer info voor hulpverleners

Het boek *Transgenderzorg* (Guy T'Sjoen, Mick Van Trotsenburg en Luk Gijs, Acco, 2013) is vooral voor hulpverleners (zowel medisch als niet-medisch) een nuttig naslagwerk. Een deel van de (voornamelijk medische) informatie in dit artikel komt uit dit boek.

Een bezoek aan de website van de World Professional Association for Transgender Health (wpath.org) is ook zeker de moeite waard. De WPATH is een vereniging van professionals die op heel uiteenlopende domeinen werken met transgender personen.

Referenties

- (1) Voor meer info over intersekse condities: zie isna.org (Intersex Society of North America) en nnid.nl (Nederlands Netwerk Intersekse/DSD).
- (2) RUBLE, D.N., MARTIN, C., & BERENBAUM, S. (2006). Gender development. In N. Eisenberg (Ed.) *Handbook of Child Psychology: Vol. 3, Personality and Social Development (6th edition)*. New York: Wiley.
- (3) Meer uitgebreide informatie: Standards of care, version 7, World Professional Association for Transgender Health, wpath.org.
- (4) DRUMMOND, K.D., BRADLEY, S.J., PETERSON-BADALI, M., ZUCKER, K.J. (2008). A follow-up study of girls with gender identity disorder. *Developmental Psychology, 44*(1), 34-45.
- (5) WALLIEN, M.S., & COHEN-KETTENIS, P.T. (2008). Psychosexual outcome of gender-dysphoric children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 47*(12), 1413-23.
- (6) MOTMANS, J. (2009). *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.
- (6) DEVRIES, A.L.C., NOENS, I. ET AL. (2010). Autism Spectrum Disorders in Gender Dysphoric Children and Adolescents. *J Autism Dev Disord, 40*(8), 930-936.